

Matisz László A HANGOK VONZÁSA ÉS TASZÍTÁSA

6. zenei élmény

"Mitől jó a zene?" Állandó, s végtelenül gyakran visszatérő kérdés, melyet sokan próbáltak már megválaszolni-hosszan, röviden, egyszerűen, bonyolultan-, de nem valószínű, hogy bárkinek is derengene erre egy elfogadható, felidézhető frappáns válasz. Mert logikus, hogy mindenkinek valami másról. Az érdekmotivált PR-emberek az elektronikus média hatékony segítségével persze mindent megtesznek annak érdekében, hogy a kérdésre naponta változó, naprakész választ adjanak - a maguk kissé gátlástalan módján -, de ennek átlátszó hamisságával már az egyszerűbb lelkek is eléggé tisztában vannak. Akkor is, amikor ipari méreteket öltő, erőszakolt tömegpszichózisra emlékeztető módszereket tapasztalunk. Azok számára, akik ez utóbbi dolog hatása alá kerülnek, nem létezik ilyen kérdés; és egyáltalán semmiféle zenei minőség. Vagyis eltekinthetünk az elektronikus média kétes szerepének további firtatásától.

Az eredeti kérdésre - annak szubjektív volta miatt - azért sem adható egyszerű válasz, mert gyakran nemcsak az egyes emberek véleménye eltérő, hanem a különböző nézőpontok is; vagyis a mércék. Van, hogy homlokegyenest ellenkező a zene minőségének megítélése attól függően, hogy az egyszerű zenehallgató, a muzsik, vagy a kritikus fogalmazza meg. S nem csupán mindenkinek más valamitől jó a zene, de akár felháborítóan rossz is lehet ugyanannak a zeneszám-nak a megítélése a három nézőpont valamelyikéből. Ez nyilván nem a nézőpontok miatt van így, hanem a szempontok miatt; vagyis a három ítézés másra figyel ugyanazt a zenét hallgatva.

A zenehallgató legtöbbször a pillanatnyi állapotától függően, az összhatás alapján dönti el, hogy tetszik a zene vagy sem; vagyis, hogy akkor, amikor az a bizonyos zene szól, jó-e neki (a közérzete, a kedve, a befogadó készsége). Az egyszerű lélek általában akkor minősíti jónak a zenét, ha *gyönyörködött*, ha élvezi, vagy ha jó dolgokra asszociál általa - s ebben a vonatkozásban a szépségnek, a kellemes hangzásnak, az ötletességnek, a hatásos, dinamikus interpretációnak, a kiismerhetőségnek és a megjegyezhetőségnek van jelentősége. Ezeket a jellemzőket leginkább a dallamosságra, ritmusosságra és dinamikára fordított műgonddal lehet megvalósítani. Hab a tortán, ha már ismert (esetleg kedvenc) műfajról és zeneműről van szó, illetve ilyen előadó, szerző neve fémjelzi a produkciót. Tehát a fenti kritériumok szerinti minősítés alapvetően *pozitív*-ista. A vitalitás, a harmónia, a biztonság- és jó közérzet, illetve az *illúzió* igénye motiválja - még ha önző elvárások is ezek: "nekem legyen jó, lehetőleg a legjobb és azonnal". Azonban, mint életöszton motiválta elvárás, törekvés, mindenképp fontos zenei (és másfajta) igény, melyet sok muzsikusként ajánlatos tiszteletben tartania.

A zenész szempontjai az előbbiektől jelentősen eltérnek. A muzsik, mint a zenei szempontok szempontjából képtelen az áradó zenét összhatásában befogadni. Azonnal szakmai reflexek kezdenek működni, miáltal a muzsik zenehallgatása heves analízisbe csap át. A gyönyörködést felváltja a struktúrák, harmóniak, hangközök, ritmikái megoldások felismerésének, beazonosításának bennfentes öröme. Klasszikus zene esetében az interpretációs módszerek összehasonlítását, a hangszeres vagy énekes előadó technikai tudásának fürkészése jellemző. (Egyes zenészek külön örömet lelnek egy-egy apró hiba észrevételében.) A *sound* figyelése, az egyéni hang megléte vagy hiánya szintén fontos ítélezési alap. Természetesen gyakori, hogy a zenész ilyenkor összemér: a hallgatót másokkal, vagy önmagával, s legtöbbször valamely másik névhez köthető skatulyába próbálja meg bezárni azt, akit épp hallgat. Csak a most felsorolt reflexek után lehet esélye a zenének. Ha a zenehallgató muzsik, valahogy túltette magát a fent sorolt megfigyeléseken, s addig nem alázta porig a hallgatott kollégát, úgy, hogy annak esélye sem lehet többé nála, talán a zene is érvényesülhet. . . Muzsikusként is lehet szó öszinte csodálatról, sőt, alázatról. Szerencsére nem kevesen vannak olyanok is, akik egy-egy névtelen kollégát is féltékeny tisztelettel; s ezt nyilvánosan is vállalják. Vagyis a meglehetősen pikáns muzsik-szempontok dacára feltételezhető, hogy szakmán belül több olyan lelket találunk, akik elmondhatatlan jelentőségű zenei katarzison vannak túl, akik példaképeket neveznek meg, továbbá örök hűséggel és hálával viszonyulnak a géniuszokhoz - még ha nem is győzik hangsúlyozni, hogy egész életükben azon dolgoznak, hogy a nagy külső hatásoktól függetlenül tudjanak lenni. Ez utóbbi dolog kulcsfontosságú elem a zenehallgató zenész szemzőgéből. Ugyanis a legtöbb zenész a mesterség tanulásával (gyakorlással), illetve annak fontosságának hangsúlyozásával van elfoglalva - szinte egész pályafutása alatt. A tanulás kényszere pedig leggyakrabban a példaképek, az ideálok követését jelenti, mely valójában műfaji, vagy valamilyen zseni okozta "fertőzés" következménye. A muzsikusként nagy része ezért kelti a reménytelenül *idealista* benyomását. Ők alig tudnak ezekről a dolgokról, beszélni pláne - de eljátszani annál inkább. Hogy miféle szempontok lehetnek még, ahhoz azt is értenünk kéne, hogy mi viszi az embert az aktív zenei, különös tekintettel az improvizatív tevékenység irányába - de ez már egy későbbi, bővebb értekezés témája lesz.

A kritikus természetesen az előbbi kettő között örlődik. Ráadásul a két tábor, illetve szempont mellett még három állandó dilemma is rásegít az örlődésre: a szakmai objektivitás, az empátia, valamint a viszonyítási pontok kérdése. Az első probléma lényege, hogy kell-e, lehet-e egyáltalán független és valóban objektív a szakvélemény egy zenéről, félretéve a szubjektív vonzalmat, véleményt, akár meggyőződést is. Vagy pedig épp attól lehet hiteles a zenekritika, hogy egy tapasztalt, rálátással bíró ember a saját, valódi véleményét vállalva, abból kiindulva helyezi el a zeneművet egy kiforrott, átfogó, személyes esztétikai skálán. Kérdés, hogy egyáltalán tud-e mértékadó lenni egy kritikus vélekedése. Erről erősen megoszlanak a vélemények, szakmai és közönségberkekben egyaránt. A második dilemma szorosan kötődik az elsőhöz: kivel kell empátikusnak lenni, kinek a szempontja előrébbvaló, a közönségé vagy a muzsiké? Kiknek a sértegetése, esetleg átka viselhető el inkább, a független (vagy annak tűnő) álláspont, vélemény, minősítés kedvéért? Továbbá kinek árthat, vagy használhat egy recenzió? A kérdésfeltevés tovább egyszerűsíthető: ki fontosabb? - de ettől sem jön könnyebben a válasz. A harmadik dilemma is kérdések özönét indítja el: mihez viszonyítson a kritikus, a nagy mesterek, vagy a halhatatlan géniuszok művészetéhez? Esetleg az aktuális trendekhez? Megjegyzendő: attól kezdve, hogy az ember két lábon kezdett járni, elemi igényévé, lételemévé vált a zene, mert ez a varázslás, a magasabb rendű iránti kapcsolatkeresés, a *mágia* egyik legfontosabb eszköze volt. Lehet-e például ez utóbbi tény egy viszonyítási pont? Egyébként manapság az igényes, vagy igénytelen szórakoztató zene mellett is előfordul hasonló irányultságból kiinduló alkotói késztetés - persze műfajoktól függetlenül. De hogy a mai világban létezik-e

legfőbb szempont egy produkció megítélését illetően, alig észrevehető. Talán a muzsik szándékának, motivációinak felismerése, az igazi művészet mellett, vagy az álművészet ellen szóló érvelés lenne a kritikus dolga - ha világos lenne a "művészet" fogalma. Egy produkció értékelésekor a háttér-információk mennyisége és szelektálása is jelenthet valamit - a közönségnek -, de az említett szempontok aránya, súlyozása a mű és műelemzés viszonylatban megint csak a kritikus bizonytalan kimenetelű dilemmája. A szakmai, zeneelméleti elemzés, vagy a kivitelezés értékelése pedig elsősorban iskolai, vagy műhelymunkára vonatkozó feladat, és nem kritika.

A három szempontból tükröződő káosz dacára mégsem reménytelen, hogy választ találjunk az eredeti kérdésre, mely szerint: "mitől jó a zene?" És nem egy, vagy kettő, vagy az ezerféle vélekedés dönti el a kérdést; még ha nagyritkán születik is olyan zenemű, melyről - csodák csodája - közös nevezőre lehet jutni.

A megfejtés látszólag semmitmondó: a zenei élmény. Mindkét szó mélyebb, összetettebb értelmezése ajánlott ahhoz, hogy ez jelentsen is valamit. A "zenei" alatt a körülményektől független, hang-, fiziológiai, lélektani és nem verbalizálható költői-gondolati hatás értendő. Úgy is mondhatnánk, a zene belső, lényegi összetevőinek befogadhatósága. Az "élmény" alatt pedig azt a semmivel sem összetéveszthető állapotot érthetjük, mely a zene befogadásából következően az "itt és most" érzetével megélt belső elmozdulást, valóságon kívüli (szinte) lebegést jelenti. Mielőtt valami narkotikumra asszociálnánk, sietve emlékeztetnénk egy ritka állapotra, mely feltehetően a legtöbb emberrel megélt egyszer-kétszer az életben. Lehet, hogy nem mindenkinek a zene hatására jön létre ilyen állapot, de hogy volt, vagy lesz, majdnem biztos. Csak próbáljuk meg valamennyire felidézni, vagy készülnünk rá, hogy átjárja az embert egy hullám, mely kicsit a meghatottságra is emlékeztet, s mely által önmagunkkal, s ezzel párhuzamosan mindenki mással szokatlanul elfogadóbbak vagyunk; mintha nagyon egyértelműen szeretetreméltóbbnak látnánk, éreznénk magunkat és másokat. Van, akinél ez látványos érzékenyüléssel jár, s van, akinél különösebb megnyilvánulás nélkül valamiféle szellemi emelkedettség érzetét okozza; ilyenkor az ember nagyon büszke és méltóságteljes, egy pillanatra valóban felülemelkedik a hétköznapi, durva valóság, hovatovább úgy érzi, maradéktalanul boldog, és hála önti el a lelket valaki iránt, amiért megélhette mindent. Ha nem szigorúan értelmezett zenei példákat nézünk, ilyen lehet a hazafiak számára bizonyos szituációkban a himnusz hatása, a hegymászónak elérni a csúcst, a sportolónak az olimpiai aranyérem (főleg a himnusz hangjaival), a szerelem lelkiállapotának felismerése stb. Tehát nem csupán az örömről, vagy eufóriáról van szó, hanem mindezek emelkedett formáiról, önmöneri mivoltunk nagyszerűségének egyetemes megéléséről. A zene esetében a katarzisz-közeli, vagy azt közvetlenül megelőző átszellemült és meghatott öröm, vagy mélyes, titkokra fényt derítő felismerés jelenti ezt az élményt.

Tehát a zene nem vélemények hosszú időn át összecsengő sokasága által minősíthető jónak, vagy bármilyenek. Ez legfeljebb egy érdekes képet, ezáltal egy - már befolyásolt - viszonyulást eredményez a zenehallgatóban; bármely szempontot is képviseli. Minősége a zenének elsősorban egyéni zenei élmény által lehet. S az élmény valamennyire átadható - például a muzsik által -, megosztható és mások számára elősegíthető.

Vagyis a zenei élmény kapcsolatteremtő erővel bír. Ha csupán egy vélekedést közlünk, vagy megosztunk valakivel, legfeljebb önmagunkról mondunk valamit, s amit a zenéről mondanánk, szinte csak ürügy marad, mely épp a zenéről mond a legkevesebbet. Az élménybeszámolóval, de sokkal inkább azzal, hogy hozzásegítünk valakit, valóban adunk - s csak másodsorban önmagunkból. A muzsik és a kritikus is így viszonyulhatna a legjobban a nagyerdeműhöz - ha nem lennének sajátos szakmai, vagy egyéb problémáik, dilemmáik. Amíg viszont ezek vannak, addig az egyszerű zenehallgató főleg jól szeretne szórakozni, élvezni a zenét és az életet, esetleg gyönyörködni egy-egy szép zenében; melyről valamikor, valaki jókat mondott.

Azt hihetnénk, csupán kommunikációs kérdéssről van szó, de korántsem arról. A zenei élményt aligha lehet szavakkal tovább adni. Más (nonverbális) módszerekkel lehet érzékeltetni; ha az ember jólélekként szívesen törekszik arra, hogy átadja, megossza másokkal. A probléma tehát nem elsősorban ez, hanem az igazi zenei élmény viszonylag ritka előfordulása. Volt már szó kritériumokról: körülményekről, fogékonyságról, nyitottságról, befogadókészségről és sok másról, melyek összehangolt megléte nélkül, illetve született adottságok híján csupán vélekedni tudunk; így vagy úgy. Viszont csöppet sem gazdagodunk szellemileg, lelkileg. Aki mégis - s ez hangsúlyozottan egyszemélyes dolog -, türelmesen próbálkozhat a zenei élmény érzékeltetésével; túl nagy sikerre persze ne számíton. Hacsak nem számol az illető azzal a mindenkiben meglévő esendő, sőt gyarló tulajdonsággal, melyet irigységnek nevezünk. Mert érdekes módon ez utóbbi is lehet titkos motiváció az élményekre, az emelkedettségre vágyó emberben. Előfordul, hogy kívülről nézve, mások lebegését sejtve úgy vélhetjük, létezik egyfajta megfoghatatlan gazdagság, melyet természetesen mi is akarunk magunknak. A zenei élményekben gazdag embernek, akár gyakorlottabb, tájékozottabb műkedvelőnek is, valamint a kritikusnak, de legfőképpen a muzsikusként kötelező lenne észrevenni, és a legnagyobb mértékben tiszteletben tartani ezt a szemérmesen rejtőzködő, egyéni igényt. Mert az a szakember, aki egy varázslatos eszköz - zenei készség, tehetség, szakmai felkészültség, azaz tudás - birtokában csupán szórakoztatni akarja az embereket, legfeljebb olcsó hatásvadász módszerekkel gyönyörködtetni, ne csodálkozzon, ha az egyszerű zenehallgató lélek rövid idő után azzal az indoklással utasítja el, hogy megunt. Utóbbiak sokszor érvelnek azzal a frappánsnak tűnő közhellyel is, mely szerint ízlések és pofonok különböznek. Csakhogy az "ízlés" fogalma teljességgel idegen a zenétől (talán az ízléstelenség nem annyira. . .). Mert valóságos hangok alkotják a zenét, s ezeket az alkotóelemeket ugyan lehet ízléstelenül kombinálni, de attól még a tőlünk független hangok által létező fizikai közeg valódi.

Csak mellelleg jegyezném meg: ha létezik igazi művészet - s ebben talán még érdemes hinni -, az sohasem volt leírható az ízlésség fogalmkörébe tartozó jelzőkkel; egyetlen más irányzat sem. Annál inkább érzékelhető az élményt valóban megélt egyes ember szellemi emelkedettségének ténye. A művészi, s persze a zenei élmények ugyanis a gyönyörködésen túl a tudást, a megismerést szolgálják. Mert kétségtelenül vannak jelenségek és igazságok, melyeket a tudomány képtelen megragadni, s ezeknek tudása egyetlen egyféleképpen lehet a miénk: a művészet, a zene élményének mélyes megélése, azaz élménye által.